

**НАЦИОНАЛНА КЛЪСТЕРНА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ: СЪЩНОСТ
И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ****Ирена СЛАВОВА¹
Йовка БАНКОВА²**

JEL O38

Резюме

Перспективата за потенциалните ползи от функционирането на клъстерите за фирми и региони насърчава правителствата на различни страни да прилагат политики в подкрепа на тяхното развитие. Клъстерите са се превърнали в неразделен елемент от политиката на ЕС и националните правителства; приета част от тяхното икономическо и регионално развитие.

Основната цел на настоящата статия е да се направи анализ на националната клъстерна политика в България и на тази основа да се очертаят нейните основни характеристики.

За постигане на изследователската цел проучването обхваща три взаимно свързани елемента, характеризиращи националната политика: първо, стратегически планови документи, определящи ролята на клъстерите като инструмент за постигане на стратегическите цели и приоритети на развитие; второ, национални програми, подпомагащи създаването и развитието на клъстерите за постигане на стратегическите цели; трето, държавни органи, отговорни за изпълнението на програмите и осъществяването на клъстерната политика в България.

Резултатите от направеното изследване се интерпретират в контекста на широко приетото в икономическата теория и практика разбиране за определящата роля на клъстерите за повишаване на конкурентоспособността, иновации и икономическото развитие, както и опита на другите страни членки на ЕС. Националната клъстерна политика в България все още се подценява и нейното реално изпълнение се свежда основно до прилагането на финансови механизми, чийто основен резултат е изключително големия брой нововъзникнали „клъстери“ в България, значително надвишаващ този на редица развити страни с опит в клъстерното развитие. Необходимо е да се подобри националната политика, както по отношение на пряката ангажираност и отговорност на различни правителствени органи/институции в разработването и изпълнението на клъстерната политика, така и във формирането на ясен профил на изпълняваните програми, подкрепящи създаването и развитието на клъстерите в България.

Ключови думи:

Политики, стратегии, програми, финансов механизъм

¹ Катедра Маркетинг и стратегическо планиране, Университет за национално и световно стопанство, България. e-mail: irena_slavova@yahoo.com

² Катедра Маркетинг и стратегическо планиране, Университет за национално и световно стопанство, България. e-mail: yovka.b@gmail.com

Въведение

Клъстерите „по принцип са изградени спонтанно от локалните бизнесиг- рачи, които искат да се възползват от синергията на няколко фактора, същест- вуващи в географския район: присъствието на клиенти и доставчици, достъпът до квалифицирана работна ръка и ноу-хау, наличието на специфични природни ресурси и инфраструктура, ниски разходи за транзакции и комуникации поради географската близост, наличието на университети, центрове за обучение и из- следователски институти в околността, както и наличие на финансови институ- ции и други частни и обществени организации“ (Европейска комисия, 2003 г., стр. 16-17). Първоначалното развитие на клъстерите се основава на инициатива на членовете на клъстера, без подкрепа от провеждана специална правителстве- на политика, насочена към тяхното изграждане. Но доказаните положителни ефекти на клъстерите за регионалното развитие предизвикват интереса на поли- тиките, които се опитват да си сътрудничат с членовете на клъстера. Правител- ствата на всички нива подкрепят инициативите за създаване и развитие на клъс- терите чрез адекватното прилагане на клъстерни политики (ако съществува официална клъстерна политика) или чрез други политики, които не са официал- но известни като политики за развитие на клъстерите, например, иновационна, индустриална, регионална, политика за развитие на малки и средни предприя- тия и др.

Правителствените усилия за развитие на клъстерите, обаче, не винаги имат положителни икономически въздействия и често финансовите механизми в подкрепа на клъстерното развитие, използвани от правителствата в редица страни предизвикват /провокират интереса към създаване на нови клъстерни формирования единствено с цел получаване на проектно финансиране (най- често от Европейските фондове). Такава ситуация се наблюдава и в България, което поражда необходимостта от анализ на провежданата клъстерна политика в страната.

Основната цел на тази статия е да се направи анализ на националната клъстерна политика в България и на тази основа да се очертаят нейните основни характеристики.

За постигането на изследователската цел са поставени следните задачи:

- изясняване същността на клъстерната политика, нейното възникване и развитие в България;
- идентифициране на правителствените органи/национални министерст- ва, отговорни за изпълнението на политика в областта на клъстерите;

- проучване на политическите документи на национално ниво, определящи клъстерната политика;
- анализ на националните програми, свързани с подпомагане на клъстерното развитие и очертаване на техния профил;
- извеждане на произтичащите от анализа изводи и предложения относно бъдещото развитие на клъстерната политика.

Статията е организирана по следния начин: първо се изяснява същността на клъстерите и тяхното значение на базата на направения кратък литературен обзор; второ, дефинира се разбирането за клъстерна политика; трето, очертават се основните характеристики на националната политика в областта на клъстерите: период на възникване на клъстерната политика и нейното развитие; правителствени документи, очертаващи ролята на клъстерите за постигане на стратегическите цели на развитие на страната; фокус на изпълняваните програми, подпомагащи клъстерното развитие (географски обхват, жизнен цикъл на клъстерите; секторна политика, целеви групи); държавни органи, отговорни за изпълнението на програмите и осъществяването на клъстерната политика.

В заключение се представят основните изводи и предложения за подобряване на политиката в областта на клъстерите в България. Те се основават на интерпретацията на получените резултати в контекста на приетото в икономическата теория и практика разбиране за определящата роля на клъстерите за повишаване на конкурентоспособността, иновациите и икономическото развитие, както и опита на другите страни-членки на ЕС в областта на клъстерното развитие.

1. Същност и значение на клъстерите

Съвременната теорията за клъстерите се основава на идеите на Алфред Маршал (XIX век), който в „Принципи на икономиката“ обръща внимание на причини и ползи от локализирането на специализирани производства в конкретни райони (градове). Впоследствие, през XX век и други изследователи работят в тази област – Перу (Perroux, F., 1950); Будевил (Boudeville, J.R., 1968).

Теорията за клъстерите продължава своето развитие динамично и през 90-те години на XX век с разработките на М. Портър и постепенно се превръща в основата на нов подход за икономическо развитие (Porter, M., 2003; Delgado, M., Porter, M. E., Sterns, S., 2014; Delgado, M., Porter, M. E., Sterns, S., 2010; Porter, M. E., Claas van der Linde, 1995).

Клъстерът, според Портър, е „географски близка група от взаимно свързани компании и асоциирани институции в определена област, свързани от общност

и взаимно допълване. Географският обхват на клъстера може да е регион, страна или дори отделен град, около който да е разположен, или съседни държави.... Повече от отделна индустрия, клъстерите обхващат поредица от свързани индустрии и други организации, важни за конкуренцията. Те обхващат, например, доставчици на специализирани доставки, като компоненти, машини и услуги, както и специализирана инфраструктура. Клъстерите често разширяват своя обхват, включвайки канали за реализация или потребители и производители на спомагателни продукти, или компании, свързани чрез опита, технологиите или общи доставки. Много клъстери включват правителствени и други институции, които осигуряват специфична подготовка, обучение, информация, изследвания и техническо подпомагане. Много клъстери включват и търговски асоциации и други колективни организации на членовете си.“ (Porter M., 2000, стр.18, Porter M., 2003, стр. 199).

Докато в различните дефиниции за клъстери (Rosenfeld, Stuart A., 1997; Feldman, M. P., Francis, J. & Bercovitz, J., 2005 и др.) акцентът се поставя върху различни аспекти, то концепцията за клъстерите обикновено се състои от *три важни измерения*.

Първо, широко прието и неоспоримо е разглеждането на клъстерите като *географска концентрация на специализирани фирми*, напреднали умения и компетенции на работна сила, както и подкрепа на институции, които увеличават потоците знания и тяхното разпространение в резултат на близостта им. Това групиране на различни силни страни често се нарича перспективна стратегия за поддържане на конкурентоспособност в световен мащаб.

Второ, клъстерите включват *мрежа от съвместни /кооперативни предприятия* (фирми, които имат официални, социални и икономически връзки помежду си). Те предлагат добри функции за предоставяне на набор от специализирани и персонализирани услуги на определена група от фирми, като например, предоставяне на специализирана инфраструктура, специфична подкрепа за бизнеса от консултантски услуги или обучения. В този смисъл, клъстерите са форма на „самоорганизация“, която предлага конкурентни предимства. Счита се, че географската близост улеснява трансфера на потоците от знания и непланираните взаимодействия, които са важни елементи от иновационния процес.

На трето място, клъстерите се характеризират с определен динамичен социален и организационен елемент, така нареченото „*институционално прикрепване/фиксиране*“ – привличат се различни взаимно свързани иновационни актьори като университети, научно-изследователски институти; неправителствени и правителствени организации, публични власти – по този начин се улеснява

интензивно взаимодействие и сътрудничество между тях. Н. Rocha and R. Sternberg (Rocha, Sternberg, 2005) наричат третата дименсия на клъстерите мрежа от кооперативни организации (не само фирмите са свързани помежду си, но също така и различни правителствени и неправителствени организации, включително и образователни институции).

Правителствените институции могат по различен начин да съдействат за развитието на клъстера. М. Портър подчертава, че значението на клъстерите предполага нови роли за правителствата на федерално, щатско и местно ниво. (Porter, M., 1998, с. 16). Но за да бъде ефективна икономическата политика, следва да отчита специфичните нужди на различните групи. Що се отнася до тази идея, икономическата политика на страните следва да акцентира, не на пряката намеса, а на непрякото/косвено създаване на стимули.

Клъстерите, както вече посочихме, са обект на множество изследвания, които доказват необходимостта от тяхното развитие и очертават ролята им в няколко насоки. Клъстерите се разглеждат като двигатели / движещи сили на конкуренцията, иновациите и регионалното развитие (Garanti, Zvirbule-Berzina, 2014); те осигуряват на компаниите, формиращи даден клъстер лесен достъп до важни ресурси, намаляване на транспортните разходи, достъп до потребители и труд (Marshall, 2009; Porter, 2000; P Krugman, 1993). Клъстерите се определят като доминиращ фактор в днешно време (Dumais и др., 2002), както за намаляване на разходите по сделките и за достъп до специализирани услуги (Scott, 1988) така и за развитие на инфраструктура и конкурентна бизнессреда (Lin и др., 2006), което води до повишаване на ефективността и производителността.

Редица автори фокусират вниманието си върху ролята на клъстерите за регионалното развитие. Според Stimson, R. J.; Stough, R. R.; Roberts, B. H. (Stimson, Stough, Roberts, 2006), днес регионалните клъстери са стимулатори на регионалното икономическо развитие и се използват при разработването на политиките за регионално развитие (Pachura, 2010). E. M. Porter, M. Delgado and S. Stern в тяхната книга за клъстерите и предприемачество *Clusters and Entrepreneurship* (Delgado и др., 2010) доказват, че съществува положителна корелация между силни регионални клъстери и бизнесрастеж, създаването на нови предприятия и оцеляването на стартиращи фирми.

Перспективата за потенциалните ползи от функционирането на клъстерите за фирми и региони, част от които бяха посочени по-горе, както и редица други (B.Y. 2011), насърчава правителствата на различни страни и други обществени организации да стартират политики за насърчаване на клъстерното развитие.

2. Клъстерна политика в България: основни характеристики

Необходимо е да се изясни съществуващата разлика между емпиричното явление клъстери и клъстерни политики и инициативи, насочени към тяхното създаване или допълнително развитие. В дискусиите често двата термина се използват като синоними, което може да създаде известно объркване. Когато присъстват/функционират, активните клъстери оставят следи, които могат да бъдат статистически установени, например, от гледна точка на специализация или концентрация на заетост в рамките на даден сектор. Клъстерната политика може да бъде изразена във фокусирана върху клъстерите стратегия, определяне на политическите приоритети и разпределението на финансовите средства, с цел насърчаване на иновациите, регионалното развитие или други политически цели. На практика се срещат всички комбинации между клъстери и клъстерни политики: клъстери, спонтанно създадени без политическа подкрепа; клъстерни политики, които рано или късно имат за резултат наличие/функциониране на клъстери, но също така и клъстерни политики без статистическо значително влияние върху формирането на клъстери.

Клъстерните политики могат да бъдат определени като специфични правителствени усилия за подкрепа на клъстерите. Те имат различни форми и следват различни цели, като например, индустриални политики и политики за МСП или политики за иновациите научни изследвания. Клъстерните политики в повечето случаи са подкрепяни и изпълнявани от специфична клъстерна програма на правителствата или различни инициативи. В резултат на това, клъстерните инициативи се определят като „организираны усилия за увеличаване на растежа и конкурентоспособността на клъстерите в един регион, включващи клъстерни фирми, държавни институции и / или изследователската общност“ (Solvell, Lindqvist & Ketels, 2003, с. 1).

2.1. Възникване на клъстерната политика

Основната идея за клъстерите, както беше посочено, датира от преди много години, но най-широко популяризиране терминът клъстери придобива с книгата на Майкъл Портър от 1990 „Конкурентните предимства на нациите“.

След 1990 година, много страни от Европейския съюз започнаха да осъществяват клъстерноориентирани мерки за засилване на способността на индустрията да прави иновации и да увеличава националната конкурентоспособност. Според едно проучване на Европейската обсерватория за клъстерите (Oxford Research, 2008), политиката за клъстерите в различните страни започва

да се осъществява в различни периоди – от 1990 - 1994; 1995 - 1999; 2000 - 2004 и от 2005 г. до сега. Повечето страни започват да използват понятието в периода от 1990 - 1994 и в периода 2000 - 2004. Като се има предвид фактът, че около половината от страните осъществяват клъстерна политика за първи път в периода след 2000 г., политиката в тази област е все още на ранен етап в много държави, докато в другите е на етап на зрялост.

Според проучване на S. Barsoumian, A. Severin, и T. Van Der Spek в няколко държави на ЕС – Германия, Финландия, Холандия, Австрия, Дания и Испания – политиките за клъстерите са направени преди 2000 г. В периода 2000 - 2005 г. Чехия, Франция, Гърция, Ирландия, Люксембург, Малта и Словакия започват да изграждат политика, базирана на клъстери, докато в Португалия и новите страни-членки на ЕС – Латвия, Литва, Естония, Полша, Румъния, България и т.н., такъв процес се наблюдава след 2005 г. (Garanti и др., 2014).

Развитието на политика в областта на клъстерите в България започна с известно закъснение, в сравнение с другите европейски страни. Началото е поставено в средата на 2000 г., като първият клъстер е създаден през втората половина на 2004 г. Към този момент Съветът за икономически растеж към правителството взема решение за четири ключови промишлени сектори, които са подходящи за създаването на клъстери. Първият клъстер е Фондация „Български клъстер за информационни и комуникационни технологии“ и е регистриран в края на 2004 г. като организация с нестопанска цел. До първата половина на 2005 г. са регистрирани още два клъстера, а в края на 2006 г. общият брой на клъстерите е четиринадесет. В началото на този процес, публичните власти на национално и регионално ниво дават силен тласък и подкрепа за създаването на клъстери, но през следващите години, до 2012 - 2013 г., създаването на клъстери не може да се определи като интензивно. Възникването на по-голяма част от клъстерите в България (на сегашния етап 260 клъстери) е резултат на финансовите механизми за подкрепа на клъстерите в България, осъществени по Програма ФАР и Оперативна програма (ОП) „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ (2007 - 2013) и ще продължи с предстоящата ОП „Иновации и конкурентоспособност“ (2014 - 2020).

2.2. Политически документи на национално равнище

В България, на национално ниво, има разбиране за потенциала по линия на клъстерите като движеща сила за повече иновации и за повишаване на конкурентоспособността. В доклада от 2010 г. експертите на Eurobank EFG твърдят, че България трябва да възприеме нов модел за икономическо развитие с фокус

върху конкурентоспособността и износа, а не върху чуждестранни инвестиции, както до този момент (Eurobank EFG, 2010). Идеята за насърчаване на сътрудничеството между бизнеса, университетите, изследователските институции и обществените органи присъства в значителен брой стратегии, програми и схеми.

Разработените стратегически документи на национално ниво, които засягат въпросите за повишаването на националната конкурентоспособност и по косвен начин имат отношение и към клъстерите, са: Национален план за развитие на Република България 2007 - 2013; Националната програма за развитие: България 2020; Националната стратегия за регионално развитие 2005 - 2015; Национален стратегически план за развитие на земеделието и селските райони (2007 - 2013); Конвергентната програма (2009-2012); Оперативни програми. Стратегическите документи, които са фундамента на клъстерната политика в страната и имат пряко отношение към създаването и развитието на клъстерите в България, са: Национална иновационна стратегия на Република България (2004 г.); Национална клъстерна стратегия 2007 - 2013 (разработена 2006 г.); Национална стратегия за насърчаване на МСП 2007 - 2013; Национална стратегия за инвестиции (2005-2010); Национална програма за реформи (2011 - 2015); ОП „Регионално развитие 2007 - 2013“.

Сред документите, посочени по-горе, Националната стратегия за развитие на клъстерите е тази, която е пряко насочена към инициативи във връзка с клъстерите. Основната ѝ цел е повишаване на конкурентоспособността на българските МСП в ключови сектори чрез дейности по линия на клъстерите. За съжаление, приоритетите, определени в проекта на стратегията (единственият достъпен вариант на документа), звучат общо и неясно.

По отношение на клъстерите, важни стратегически документи са Националната стратегия за насърчаване на МСП 2007 - 2013 г. и Иновационната стратегия на Р. България (2004 г.). В първата от тях е формулирана следната приоритетна област за действия: „развитие на клъстери с цел подобряване на процеса на иновациите в българските фирми“. По подобие на Националната стратегия за насърчаване на МСП 2007 - 2013 г., Иновационната стратегия има за цел подобряване на способността на предприятията да преодолеят конкурентния натиск на пазарните сили в ЕС. Една от мерките за изпълнение на Иновационната стратегия предвижда по-специално създаването на клъстери в страната и въвеждането на добрите практики на ЕС в тази област. Планът за действие по тази мярка включва създаването на подходящи условия (като среда) за развитието на клъстерите, създаването на консултантски центрове за подкрепа на нови-

те клъстери, на разпространението на подходяща информация и организиране на курсове за обучение, засилено развитие на научноизследователските институции, както и стартирането на пилотни клъстерни проекти (Национална иновационна стратегия, с.14).

През 2014 г. в България е приета Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България за периода 2014 – 2020 г. За осъществяване на поставените цели в стратегията се заявява, че „Ще се стимулира сътрудничеството за научни изследвания и технологично развитие между бизнеса и научните среди, както и между предприятията, включително клъстериране и участие в мрежи и платформи“ (Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България за периода 2014 - 2020 г, с. 92) , а като бъдеща дейност се предвижда „Помощ за клъстери и други форми за сътрудничество“ (Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България за периода 2014 - 2020 г., с. 85). „Национална стратегия за насърчаване на малки и средни предприятия“ 2014 - 2020 г. и ОП „Иновации и конкурентоспособност“ 2014 - 2020 г. също имат пряко отношение към създаването и развитието на клъстерите в България.

2.3. Национални министерства, отговорни за изпълнение на политиката за клъстерите

Резултатите от направения анализ показват, че в България има изградена и стратегическа рамка, и институции и организации, които работят в областта на клъстерите и са отговорни за тяхното развитие. Отговорна институция на национално ниво е Министерството на икономиката и енергетиката, в качеството си на управляващия орган на ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика 2007 - 2013 г.“ (на сегашния етап Министерството на икономиката, като управляващ орган на ОП „Иновации и конкурентоспособност“ 2014 - 2020 г.). Другата институция, тясно свързана с развитието на клъстери в България, е Изпълнителната агенция за насърчаване на развитието на малките и средните предприятия в България, която е междинно звено по Приоритетни оси 1 и 2 на същата ОП. От 2012 г., когато е създадена, Главна дирекция „Европейски фондове за конкурентоспособност“¹ става Управляващ орган на Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ 2007 - 2013 г. и изпълнява функциите на Управляващ орган на Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ за програмния период 2014 - 2020 г.

Двата фонда – Националният фонд за иновации и Националният фонд за научни изследвания, създадени на национално равнище, представляват финансов механизъм за насърчаване на научни и предприемачески дейности (Иновационна стратегия, 2004).

От казаното следва, че националните институции (министерства и агенции) са отговорни за клъстерната политика в областта на по-общо ниво на управление – основно управлението на ОП „Конкурентоспособност“, в която са предвидени мерки за подпомагане и на клъстерното развитие. В някои страни, преди всичко страните от Западна Европа (Финландия, Германия, Италия), няколко министерствата пряко са ангажирани и отговорни за провежданата политика в областта на клъстерите (Oxford Research, 2008, p. 13).

2.4. Национални клъстерни програми

Развитието на клъстерите в България основно се осъществява чрез две програми: програма ФАР и Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ (за новия програмен период ОП „Иновации и Конкурентоспособност“)

В рамките на програма ФАР, с цел повишаване на конкурентоспособността на българската икономика и подготовката на България за членство в ЕС, за първи път в страната се разработва стратегия за развитие на клъстерите (единствена до този момент) и се изпълняват няколко пилотни клъстерни проекта: „Въвеждане на клъстерен подход и установяване на пилотен клъстерен модел“ и „Инициативи за развитие на клъстери – фаза II“, дейностите по които започват през юли 2005 г. и приключват в края на април 2009 г. Броят на регистрираните и функциониращи клъстери до 2011 г. е 27 (съгласно информация на МИЕТ). По време на този период клъстерите са концентрирани във водещи в икономическо отношение райони – София, Варна, Пловдив и Стара Загора, а по отношение на специализацията им – повечето са в сферата на промишлеността.

Втората програма, с която се осигурява значително по-голям финансов ресурс за развитието на клъстерите, е Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ 2007 - 2013 г. (Подприоритет 4 на приоритетна ос 2) и ще продължи с Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ 2014 - 2020 г. И двете програми предвиждат мерки в подкрепа на създаването и развитието на клъстерите. Възможностите за получаване на проектно финансиране по ОП „Конкурентоспособност“ провокират създаването на голям брой нововъзникващи клъстери в България, като голяма част от регистрираните сдружения са в сферата на услугите (в области като спорт,

финанси, консултантска дейност и др.). Официалните бази данни към 01.04 2015 г. (Търговския регистър и БУЛСТАТ) показват, че в България има регистрирани около 260 фирми и сдружения с наименование „Клъстер“, от които 17 са неактивни/закрити/ (Асоциация на бизнесклъстерите в България).

По информация на Асоциация на бизнесклъстерите в България (вж. АБК), към месец февруари 2015 г., повече от 10% от клъстерите в Европейския съюз са регистрирани в България и техният брой значително надвишава броя на клъстерите в другите страни-членки (Румъния има около 50 клъстера; Австрия – 30, Германия – 107, Франция – 102). Утвърждава се мнението на експерти, че финансовите механизми в подкрепа на клъстерното развитие предизвикват изкуствено създаване на такива структури. Голяма част от регистрираните „клъстери“ не отговарят на приетата в теорията и практиката дефиниция на М. Портър за клъстер: „географска концентрация на взаимно свързани фирми и институции в конкретната област, свързани с общи технологии и умения“ (Porter, M. E., 1998, p. 80).

Анализът на фокуса в националните програми, свързани с клъстерното развитие, дава в известна степен обяснение за създадалата се ситуация.

Фокус в националните програми, подпомагащи клъстерното развитие

Географски обхват: Географският обхват на финансовите схеми, свързани с клъстерното развитие по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика“ е национален. Основният център на създадените клъстери е София (около 150 клъстери), но такива има също така в Пловдив, Варна, Бургас и Русе, коментира изпълнителният директор на Асоциацията на бизнес клъстерите Младен Младенов (Investor, BG).

Жизнен цикъл на клъстера: В осъществените финансови схеми за развитие на клъстерите (за периода 2007 - 2014 г.) няма фокус върху жизнения цикъл на клъстерите. Според АБК липсата на диференцираност е една от причините за възникването на множество „клъстери“. Петър Статев, основател на „ИКТ клъстер“ и председател на УС на Асоциацията на бизнесклъстерите в България изразява мнението, че „не е приемливо по една и съща схема и правила да се подпомагат клъстери, различни по големина, състав и степен на развитие“ (Клъстерни практики в България, 2013 г., с. 18). Във връзка с това АБК е подготвила система за акредитация на клъстерите в България, която предвижда съществуващите клъстери да бъдат структурирани в три групи (новосъздадени, развиващи се и развити), а също така и предложение за прилагането на диференциран подход при разпределение на финансовите средства, каквато е европейската практиката.

Фокус върху секторна политика: От различните по своя характер регистрирани клъстери по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика“ (борба, кулинарно изкуство, финанси, пиар дейности и др.) става ясно, че клъстерната политика няма секторен фокус за разлика от Европейските програми в други страни, фокусирани върху индустриална политика или научна и технологична политика, регионална политика, МСП (Oxford Research, 2008, p. 26).

Целеви групи : Обхватът на целевите групи/бенефициентите по ОП са много широко дефинирани. АБК изказва възражения относно липсата на критерии за оценка на взаимната свързаност на физическите лица, фирмите и предмета им на дейност; което позволява да се финансират е „клъстери“, чиято дейност не отговаря на целите на програмата. „Необходимо е в ОП „Иновации и Конкурентоспособност“ и в условията на конкурсите за клъстери да има ясно разграничаване на клъстери, които условно могат да се приравнят към предприятия, и такива, които не могат да се приравняват към търговски дружества, например клъстери, регистрирани по Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНСЦ) и Закона за задълженията и договорите (ЗЗД)“ (АБК, 2015).

В изпълняваните до сега схеми за финансиране в областта на клъстерите няма фокус върху МСП; научно и технологично развитие; междурегионални/международни клъстери. „С цел развиване на бизнес клъстерите като иновационни центрове, необходимо е да се предвиди научно-изследователската и развойна дейност в клъстерите да е допустима дейност по проектите по ОП „Иновации и конкурентоспособност“ посочват от АБК в България“ (АБК, 2015, с. 9).

Направеното проучване установи, че в България няма самостоятелна програма за развитие на клъстерите с финансиране от националния бюджет, това което се наблюдава в старите страни-членки на ЕС. Финансовите механизми, с които се създават изключително голям брой клъстери е със средства от ЕС и единствената форма на подкрепа в осъществявани програми, свързани с клъстерното развитие е финансова.

Независимо от направените предложения на АБК пред Министерството на икономиката за необходимостта от изменения в условията и изискванията за обявяване на процедури по ОП „Иновации и конкурентоспособност“, свързани с развитието на клъстерите, едва ли може да се очаква някаква промяна в изпълнението на клъстерната политика за новия програмен период, като се има предвид обявената информация за предстоящата схема през 2016 г. (юли-септември) по ОП „Иновации и конкурентоспособност“ – процедура „Развитие

на клъстери в България“. В нея също липсва диференциран подход от гледна точка на жизнения цикъл на клъстерите и целевата ѝ група основно е насочена към нововъзникнали фирми, които оперират отскоро на българския пазар или новорегистрирали се такива. „Допустими бенефициенти: юридически лица или еднолични търговци, регистрирани съгласно Търговския закон или Закона за кооперациите, които имат по-малко от 3 приключени години преди датата на обявяване на процедурата за подбор на проекти (EU consult.BG).

Ще има ли промяна в клъстерната политика или финансовите механизми ще доведат до поредната „вълна“ от нови клъстерни формирания с цел усвояване на европейските средства предстои да покаже практиката в бъдеще, както и проучванията на авторите в тази област.

Заклучение

Резултатите от направеното изследване показват, че в България има изградена стратегическа рамка и институции, които работят в областта на клъстерите и са отговорни за тяхното развитие. Политиката за клъстерите, която започна с известно закъснение, в сравнение с другите европейски страни, е вградена в редица стратегически планови документи, подчертаващи значението на клъстерите за повишаване на конкурентоспособността, иновациите и икономическото развитие на страната.

Отговорна институция на национално ниво е Министерството на икономиката, в качеството си на управляващия орган на ОП „Конкурентоспособност на българската икономика“ (на сегашния етап ОП „Иновации и конкурентоспособност“). За разлика от някои страни, преди всички страни от Западна Европа (Финландия, Германия, Италия), в които няколко министерствата пряко са ангажирани и отговорни за провежданата политика в областта на клъстерите (Oxford Research, 2008, p. 13), в България правителствените институции (министерства и агенции) са отговорни за клъстерната политика в областта на по-общо ниво на управление – основно управлението на ОП „Конкурентоспособност“, в която са предвидени мерки и за подпомагане на клъстерното развитие.

Реалното изпълнение на политиката се свежда основно до финансова подкрепа по ОП „Конкурентоспособност на българската икономика“, чийто основен резултат е изключително големият брой нововъзникнали „кълъстери“ в България, значително надвишаваш този на редица развити страни с опит в клъстерното развитие. Липсата на фокус в националните програми, свързани/подпомагащи клъстерното развитие показва, че няма ясно определени действия за подпомагане развитието на клъстери, които да допринасят за повишаване

на конкурентоспособността на българската икономика, иновациите и регионалното развитие.

Направените изводи показват необходимостта от подобряване на клъстерната политика основно в два аспекта:

Първо, необходимо е разработването и изпълнението на клъстерната политика да бъде пряка отговорност на различните министерства/ публични органи, свързани с развитието на иновациите, науката и изследователската дейност, индустриалното и регионалното развитие.

Пряката ангажираност и участието на различните министерства в процеса на формиране на клъстерната политика има за основна цел да подобри процеса на съгласуваност на провежданите политики в различните сектори и да се определят конкретни правителствени действия, които да благоприятстват за развитието на клъстерите и да увеличат икономическите ползи.

Второ, в програмите, подпомагащи клъстерното развитие е необходимо да има ясно дефиниран фокус по отношение на жизнен цикъл на клъстера; секторна политика; целева групи; диференцираност по отношение на финансиране, съобразно етапа на развитие на клъстера и др. По този начин средствата (преди всичко от ЕФ в България, за разлика от някои западни страни, в които финансирането на клъстерното развитие се осъществява от националните бюджети) ще бъдат разпределени и изразходвани за постигане на целите, заложи в стратегическите планови документи относно ролята на клъстерите за развитието на българската икономика.

Европейската комисия обръща внимание върху нарастващия брой на изкуствено създаваните клъстери в редица страни-членки и изразява своята позиция за необходимостта от прилагането на пазарен подход при създаването и подкрепянето на клъстери в ЕС. „Пазарният подход на Комисията личи и от поетия ангажимент да избягва неустойчиво голям брой изкуствено създадени клъстерни инициативи. С други думи, целенасочената политика по стимулиране на формирането на клъстери върви ръка за ръка с готовността неконкурентоспособни и неперспективни клъстери да се изключват от кръга на потенциалните бенефициенти на субсидии. За да се предотврати неефективното използване на средства и дори блокирането на новосъздадени клъстери, всяка нова клъстерна инициатива трябва да бъде внимателно разработена и подкрепена, както с пазарен форсайт, така и със солиден анализ на регионалните конкурентни предимства, наличните специфични знания и специализация на местно равнище” (цитирано по становище на АБК).

Бележки

1. Създадена е в изпълнение на Постановление на Министерски съвет № 80 от 23 април 2012 г., за изменение и допълнение на Устройствения правилник на Министерството на икономиката и енергетиката.

Литература

1. Boudeville, J. R. (1968) *Problems of Regional Economic Planning*, Edinburgh University Press, UK.
2. Banakova, Y., (2011) Bulgarian Clusters Under Development: Political Framework and Results, *International conference: Problems of Competitiveness of Contemporary Economies, Faculty of Economics, University of Niš*, October 14, 2011, pp. 223-232.
3. Delgado, M., Porter, M. E., Sterns, S. (2010) Clusters and entrepreneurship, *Journal of Economic Geography*, Vol. 10 (4), pp. 495-518.
4. Delgado, M., Porter, M. E., Sterns, S. (2014) Clusters, convergence, and economic performance, *Research Policy*, Volume 43, Issue 10, pp. 1785–1799.
5. Eurobank EFG (2010) *Annual report 2010*, p. 63.
6. European Commission (2003) *Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Networks*. [Online] Brussels: Enterprise Directorate General. Достъпна от:
http://www.dps.tesoro.it/cd_cooperazione_bilaterale/docs/6.Toolbox/13.Supporting_documents/1.Cluster_methodologies_casoni/2.Additional_doc_2/3.EU_final_rep._ExpGroup_Clusters.pdf
7. Dumais, G., Ellison G., Glaeser, E. L. 2002. Geographic concentration
8. as a dynamic process, *The Review of Economics and Statistics* 84(2): 193–204.
9. <http://economics.mit.edu/files/877>
10. Feldman, M., Francis, J. & Bercovitz, J., Creating a cluster while building a firm: Entrepreneurs and the formation of industrial clusters. *Regional Studies*, 39, 129-141, 2005.
11. Garant, Z. et al. (2014) Cluster concept in policy planning documents: the cases of Latvia and Northern Cyprus Business: Theory and Practice, [Online] 15(2), p.134 Available from: www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/article/...13/pdf [Accessed 30/01/2016]
12. Krugman, P. On the number and location of cities, *European Economic Review*, 27, 1993, [http://dx.doi.org/10.1016/0014-2921\(93\)90017-5](http://dx.doi.org/10.1016/0014-2921(93)90017-5)

13. Lin, C. H.; Tung, C. M.; Huang, C. T. (2006) Elucidating the industrial cluster effect from a system dynamics perspective, *Technovation* [Online]. Available from: <http://dx.doi.org/10.1016/j.technovation.2004.11.008> [Accessed 20/12/2015]
14. Marshall, A. 2009. *Principles of economics*. 8th ed. New York:
15. Cosimo Inc. 740 p.
16. Pachura, P (2010) Regional cohesion: effectiveness of network structures. Berlin: *Springer-Verlag Berlin Heidelberg*. [Online] Available from: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-7908-2364-6> [Accessed 13/12/2015]
17. Perroux, F. (1950) Economic space: Theory and applications, *Quarterly Journal of Economics*, 64: p.89-104
18. Porter, M. (2000) Location, Competition, and Economic development: local clusters in global economy, *Economic Development Quarterly*, 14(1), pp.15-34,
19. Porter, M. (1998) Clusters and the New Economics of Competition, *Harvard Business Review*, Nov-Dec, pp. 77-90.
20. Porter, M. (2003) The Economic Performance of Regions, *Regional Studies*, Volume 37, Issue 6-7, pp. 545-546.
21. Porter, M. E., CLAAS VAN DER LINDE (1995) Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4, pp. 97-118).
22. Rosenfeld, S., Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development, *European Planning Studies*, Vol. 5, Number 1, 1997
23. Oxford Research. *Cluster Policy in Europe. A Brief Summary of Cluster Policies in 31 European Countries (Europe Innova Cluster Mapping Project)*. 2008 [Online] Available from: <http://www.clusterobservatory.eu/system/modules/com.gridnine.opencms.modules.eco/providers/getpdf.jsp?uid=100146>
24. Rocha, H.; Sternberg, R. (2005) Entrepreneurship: the role of clusters. Theoretical perspectives and empirical evidence from Germany, *Small Business Economics*. [Online] Available from: <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-005-1993-9> [Accessed 13/12/2015]
25. Scott, A. J. (1988) Flexible production systems and regional development: the rise of new industrial spaces in North America and Western Europe, *International Journal of Urban and Regional Research*,. [Online] Available from: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2427.1988.tb00448.x> [Accessed 20/12/2015]
26. Sölvell, Ö., Lindqvist, G. and Ketels, CH. (2003) *The Cluster Initiative Greenbook*, Ivory Tower AB.

27. Stimson, R. J.; Stough, R. R.; Roberts, B. H. (2006) *Industry clusters and industry cluster analysis*. New York: Springer Berlin Heidelberg.
28. Стратегически планови документи в България за периода 2007-2013; 2014-2015.
29. АБК, Анализ на развитието и състоянието на клъстерите в България 2003-2015 г., С. 2015 г. abclusters.org/.../Prilojenie_A_ABK-Presentation-201.
30. Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България за периода 2014-2020 http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/ris3_15_10_2015bg.pdf
31. <http://www.investor.bg/evroproekti/264/a/v-bylgariia-sa-registrirani-261-klystera-202612/>
32. <http://www.euconsult.bg/bg/aktualniprogrami/for-companies/clusters.html>
33. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0652:REV1:en:PDF>
34. Асоциация на бизнес клъстерите в България http://abclusters.org/wp-content/uploads/2013/03/Stanoviste-ABC_pressconference-BTA-18.09.13.pdf